(इंग्रजी टंकलिखित न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

मुंबई येथील उच्च न्यायालयात

दिवाणी अपिलीय अधिकारक्षेत्र

रिट याचिका क्रमांक. ९५६४/२०१२

बँक ऑफ बडोदा. ....याचिकाकर्ते

: विरुद्ध *:*

देवशी वालजी कुंधाडिया. .... उत्तरवादी

मेसर्स संजय उदेशी आणि कंपनी यांच्या सूचनेवरून श्री.सुधीर तलसानिया, वरिष्ठ वकील यांच्यासोबत श्री. नेताजी गावडे, श्री.राहुल संघवी यांच्यासह ज्येष्ठ वकील याचिकाकर्त्याच्या वतीने.

उत्तरवादी- श्री.देवशी वालजी कुंधाडिया, प्रत्यक्ष उपस्थित होते.

न्यायमंच: न्या. संदीप व्ही. मारणे.

दिनांक: १९ डिसेंबर २०२४

मौखिक न्यायनिर्णय:

१) केंद्र सरकारच्या औद्योगिक न्यायाधिकरण, मुंबई (सीजीआयटी) यांनी पारित केलेल्या भाग-२ आणि अंतिम निवाड्यांना आव्हान देणारी याचिका याचिकाकर्त्या-बँकेने दाखल केली आहे. दिनांक २८ मे १९९७ रोजीच्या भाग-२ निवाड्याद्वारे सीजीआयटीने चौकशी अधिकाऱ्याने नोंदवलेले निष्कर्ष विपर्यस्त असल्याचे म्हटले होते. दिनांक २४ एप्रिल २०१२ रोजीच्या अंतिम निर्णयाद्वारे, सीजीआयटीने दिनांक १५ फेब्रुवारी १९९३ रोजी सेवेतून बडतर्फ करण्याचा आदेश रद्द ठरवला आहे आणि उत्तरवादीला ६०% मागील वेतनासह पुनर्स्थापित करण्याचे निर्देश दिले आहेत.

२) थोडक्यात, प्रकरणाची वस्तुस्थिती अशी आहे की याचिकाकर्ते पूर्वी देना बँक होते, बँकिंग कंपनीज (अधिग्रहण आणि हस्तांतरण) अधिनियम, VI १९७०, अंतर्गत स्थापन केलेले एक वैधानिक महामंडळ. देना बँकेचे बँक ऑफ बडोदामध्ये विलीनीकरण झाले आहे. उत्तरवादी टंकलेखक-सह-लिपिक म्हणून कार्यरत होता आणि संबंधित वेळी देना बँकेच्या डोंगरी शाखेत पदस्थापित होता. असे दिसते की १४ सप्टेंबर १९९१ रोजी, नियमित रोखपाल उपलब्ध नसल्यामुळे उत्तरवादीला रोखपालची कर्तव्ये पार पाडण्यास सांगितले गेले. असे दिसते की १४ सप्टेंबर १९९१ रोजी उत्तरवादीकडे रु.१०,०००/- रोख रकमेची तूट आढळून आली. त्यांची डोंगरी शाखेतून शहर प्रादेशिक कार्यालयात बदली

करण्यात आली. आपल्यावर कोणताही कलंक लागू नये म्हणून उत्तरवादीने आपल्या वैयक्तिक खात्यातून ही तुट भरून काढली.

३) खातेदार मेसर्स एस. एम. ज्वेलर्सकडून मिळालेल्या ५०,०००/- रुपयांपैकी १०,०००/- रुपये पे-इन-स्लिपच्या मागील बाजूस मुद्दाम चुकीचे आकडे दाखवून अपहार केल्याचा ठपका ठेवत उत्तरवादीला ४ नोव्हेंबर १९९१ रोजी कारणे दाखवा नोटीस बजावण्यात आली होती. असा आरोप करण्यात आला होता की, याचिकाकर्त्याने जाणूनबुजून रोख रकमेचा तपशील रु.२०,००० ऐवजी रु.५० × २०० = १०,००० असा नमूद केला होता. पुढे कारणे दाखवा नोटीसमध्ये आरोप करण्यात आला होता की, श्री. एस.टी. सूर्यवंशी, लिपिक ड्युटीवर उशिरा आले होते आणि शाखा व्यवस्थापकांनी मस्टरवर स्वाक्षरी न करण्यास आणि घरी जाण्यास सांगितले होते. तर उत्तरवादीने श्री. एस. टी. सूर्यवंशी यांना त्यांच्या केबिनमध्ये त्यांच्यासोबत बसण्यास अनुमती दिली आणि श्री. सूर्यवंशी यांच्याकडे ५० रुपयांच्या नोटांचे दोन बंडल असलेले पाकीट/लिफाफा दिला आणि ते त्यांच्या निवासस्थानी पोहोचविण्याच्या सूचना दिल्या. दिनांक ४ नोव्हेंबर १९९१ रोजीच्या कारणे दाखवा नोटीसमध्ये उत्तरवादीविरुद्ध बँकेच्या पैशांचा अपहार, बँकेची फसवणूक आणि बँकेच्या हिताला बाधा पोहोचविणारे कृत्य केल्याचा आरोप करण्यात आला होता. उत्तरवादीने दिनांक ७ डिसेंबर १९९१ रोजी उत्तर दाखल करून आरोप फेटाळून लावले

त्याचबरोबर असा युक्तिवाद केला की आपण रु.१०,०००/- ची तूट आधीच भरून काढली आहे आणि नियमावलीनुसार तूट भासल्यास संबंधित कर्मचाऱ्याने तूट भरून काढल्यास त्याच्यावर पुढील कारवाई करता येणार नाही. श्री. सूर्यवंशी यांच्या हस्ते कोणतेही पैसे दिल्याचा त्यांनी इन्कार केला. त्याने आपल्या कामगार संघटनांच्या कारवायांमुळे होणाऱ्या छळाबाबतही तक्रार केली.

४) असे दिसून येते की दिनांक ४ नोव्हेंबर १९९१ रोजीच्या कारणे दाखवा नोटीसला दोषारोपपत्र मानून चौकशी करण्यात आली होती. चौकशीत, श्री. सूर्यवंशी यांची चौकशी करण्यात आली, त्यांनी साक्ष दिली की याचिकाकर्त्याने त्यांना ५० रुपयांच्या नोटांचे २ बंडल दिले प्रत्येकी एकूण रु.१०,०००/-, जे त्यांनी १४ सप्टेंबर १९९१ रोजी त्यांच्या निवासस्थानी देण्याचा प्रयत्न केला परंतु उत्तरवादीची पत्नी सापडली नाही. त्याला संशय आल्याने त्याने १५ सप्टेंबर १९९१ रोजी पुन्हा तीन साक्षीदारांच्या उपस्थितीत उत्तरवादीच्या घरी जाऊन त्यांच्या उपस्थितीत रु.५०/- चे दोन बंडल असलेली बॅग उघडून उत्तरवादीकडे सुपूर्द केली. उत्तरवादीकडून साक्षीदाराची उलटतपासणी घेण्यात आली. चौकशी अधिकाऱ्याने उत्तरवादीवर लावलेले आरोप सिद्ध करण्यासाठी आपला अहवाल सादर केला. उत्तरवादीने ८ ऑक्टोबर १९९२ रोजी चौकशी अधिकाऱ्याच्या अहवालाला उत्तर दिले. त्यानंतर याचिकाकर्ते-बँकेने दिनांक १५ फेब्रुवारी १९९३ रोजी

आदेश जारी करून उत्तरवादीला तात्काळ सेवेतून बडतर्फ करण्याची शिक्षा लागू केली. त्यांनी दिनांक १६ मार्च १९९३ रोजी अपील प्राधिकरणाकडे अपील केले जे १० ऑगस्ट १९९३ रोजी फेटाळण्यात आले. वरील पार्श्वभूमीवर, उत्तरवादीने संघटनेमार्फत संदर्भाची मागणी केली आणि त्याच्या सांगण्यावरून हा संदर्भ सीजीआयटीकडे पाठविला गेला आणि संदर्भ (सीजीआयटी) क्रमांक १/१२/१९९५ म्हणून खालील शब्दांत नोंदविला गेला:

> देना बँक, मुंबईच्या व्यवस्थापनाची श्री. डी.व्ही.कुंधाडिया टंकलेखक-सह-लिपिक यांना १५.२.८३ पासून सेवेतून बडतर्फ करण्याची कारवाई कायदेशीर व न्याय्य आहे का? जर नसेल तर संबंधित कामगाराला कोणता दिलासा मिळू शकतो?

५) सीजीआयटीने सर्वप्रथम चौकशीतील निष्पक्षतेचा प्राथमिक मुद्दा उचलला आणि उत्तरवादीविरुद्ध केलेली चौकशी कायदेशीर, निष्पक्ष आणि योग्य असल्याचे सांगत दिनांक २६ डिसेंबर १९९६ रोजी भाग-१ हा निवडा दिला. त्यानंतर चौकशी अधिकाऱ्याच्या निष्कर्षांमधील विसंगतीचा विचार करण्यासाठी कामकाज तहकूब करण्यात आले. त्यानंतर सीजीआयटीने दिनांक २८ मे १९९७ रोजी भाग-२ हा निवाडा दिला आणि चौकशी अधिकाऱ्याचे निष्कर्ष विपर्यस्त असल्याचे म्हटले आहे.

व्यवस्थापनाला पुरावे सादर करून आपल्या कृतीचे समर्थन करण्याची संधी देण्यात आली.

६) याचिकाकर्ते-बँकेने या न्यायालयासमोर विकृततेच्या मुद्द्यावर रिट याचिका क्रमांक ४६३१/१९९७ दाखल करून दिनांक २८ मे १९९७ रोजीच्या भाग-२ या निवाड्याला आव्हान दिले, जी दिनांक २३ एप्रिल २००९ रोजीच्या सविस्तर न्यायनिर्णय आणि आदेशाद्वारे फेटाळण्यात आली. याचिकाकर्ते-बँकेने प्राधान्य दिलेले पत्र पेटंट अपील क्रमांक २६६/२००९ खंडपीठाने दिनांक २२ जानेवारी २०१० रोजीच्या आदेशाने फेटाळले. याचिकाकर्त्यांनी विशेष अनुमती याचिका (दिवाणी) क्रमांक १७५४२/२०१० दाखल करून हे प्रकरण सर्वोच्च न्यायालयापुढे नेले, जे दिनांक १६ जुलै २०१० रोजीच्या आदेशाने फेटाळण्यात आले. तथापि सर्वोच्च न्यायालयाने स्पष्ट केले की जर अंतिम निवाडा याचिकाकर्त्या-बँकेच्या विरोधात गेला तर, जर अन्यथा परवानगी असल्यास, दिनांक २८ मे १९९७ रोजीच्या अंतरिम निवाड्याला आव्हान देण्यास ते खुले आहे.

७) असे दिसते की १६ जुलै २०१० रोजी याचिकाकर्ते-बँकेची विशेष अनुमती याचिका फेटाळली गेली, तोपर्यंत याचिकाकर्ते-बँक आपल्या कारवाईचे समर्थन करण्यासाठी सीजीआयटीसमोर साक्षीदारांची तपासणी करून पुरावे सादर करण्याच्या स्थितीत नव्हती. उत्तरवादीने त्यांचे पुराव्याचे प्रतिज्ञापत्र दाखल केले आणि व्यवस्थापनाने त्याची

उलटतपासणी घेतली. याचिकाकर्ते-बँकेने कोणतेही पुरावे सादर न केल्याने, सीजीआयटीने दिनांक १५ फेब्रुवारी १९९३ रोजीचा बडतर्फीचा आदेश बेकायदेशीर व अन्यायकारक ठरवत दिनांक ४ मे २०१० रोजी अंतिम निकाल दिला आणि उत्तरवादीला ६०% मागील थकबाकी सह पुन्हा सेवेत रुजू करण्याचे निर्देश दिले.

८) याचिकाकर्ते-बँकेने दिनांक २४ एप्रिल २०१२ रोजीच्या अंतिम निकालाला आव्हान देणारी प्रस्तुतची याचिका दाखल केली आहे. त्यात दिनांक २८ मे १९९७ रोजीच्या विसंगतीच्या मुद्द्यावर भाग-२ निवाड्याला आव्हान देण्याचाही समावेश आहे. दिनांक १४ जानेवारी २०१३ रोजीच्या आदेशाद्वारे या न्यायालयाने याचिका स्वीकारली आणि अंतिम निवाड्याच्या अंमलबजावणीस स्थगिती दिली. या याचिकेवर अंतिम सुनावणी घेण्यात आली.

९) मी याचिकाकर्ते-बँकेची बाजू मांडणारे विद्वान वरिष्ठ वकील श्री. तलसानिया यांचा युक्तिवाद ऐकला आहे. त्यांनी सादर केले की चौकशी अधिकाऱ्याचे निष्कर्ष चुकीचे आहेत, असे मानून सीजीआयटीने चूक केली आहे. ते सादर करतात की याचिकाकर्ते-बँकेने प्रत्यक्ष साक्षीदार- श्री.एस.टी.सूर्यवंशी, यांचा पुरावा सादर केला, ज्यांनी याचिकाकर्त्याला रु.५०/- च्या नोटांचे दोन बंडल असलेला लिफाफा दिला, तसेच तो उत्तरवादीच्या निवासस्थानी पोचवल्याबाबतच्या अशा दोन्ही कृत्यांबद्दल साक्ष दिली.

त्यानुसार श्री. तलसानिया हे सादर करतील की, श्री.सूर्यवंशी यांच्या पुराव्यांच्या आधारे गैरव्यवहाराचा आरोप संशयापलीकडे सिद्ध झाला आहे. ते असे सादर करतात की अंतर्गत चौकशीत वाजवी शंका व्यक्त करण्यापलीकडे पुराव्याची गरज नसते आणि चाचणी म्हणजे केवळ संभाव्य गोष्टींचे प्राबल्य असते. जोपर्यंत अभिलेखावर काही पुरावे आहेत, तोपर्यंत गुन्हा शोधण्यात हस्तक्षेप करणे न्यायाधिकरणाचे काम नाही. समर्थनार्थ ते सर्वोच्च न्यायालयाच्या हरियाणा राज्य आणि अन्य विरुद्ध रतन सिंह[१] या न्यायनिर्णयाचा आधार घेतात.

१०) श्री. तलसानिया पुढे सादर करतात की, न्यायाधिकरणाने असे मानण्याचे कोणतेही कारण नव्हते की श्री.सूर्यवंशी यांच्या साक्षीने आत्मविश्वास निर्माण केला नाही. श्री.सूर्यवंशी यांनी आत्मविश्वास निर्माण केला नाही. श्री. सूर्यवंशी यांनी त्यांच्या विरोधात साक्ष देण्यासाठी कोणताही घटक नाही हे उत्तरवादीने सिद्ध केले आहे. श्री. सूर्यवंशी यांना त्यांच्याविरुद्ध कोणतीही वैरभावना असल्याचे कोणतेही सूचन नाही. उत्तरवादीला खोट्या प्रकरणात अडकवण्यासाठी बँकेचे त्याच्याविरुद्ध कोणतेही प्रतिकूल हित संबंध होते हे दर्शविणारे अभिलेखावर काहीही नाही. त्यामुळे श्री.सूर्यवंशी यांचा पुरावा गैरव्यवहार, फसवणूक आणि कर्तव्यात कसूर केल्याचा ठपका ठेवण्यासाठी पुरेसा होता. दिनांक २८ मे १९९७ रोजीचा तो भाग-२चा निवाडा अशा प्रकारे विपर्यस्त आणि रद्द

ठरवण्यास पात्र होता. माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने याचिकाकर्त्याला दिनांक १८ मे १९९७ रोजीच्या भाग-२ निवाड्याला आव्हान देण्याची परवानगी दिली आहे. पूर्वग्रह न बाळगता, चौकशीतील पुराव्यांकडे दुर्लक्ष करून अंतिम निवाडा दिला जातो कारण चौकशी निष्पक्ष आणि योग्य मानली जात असल्याने त्या पुराव्यावर अजूनही विश्वास ठेवला जाऊ शकतो. गैरव्यवहाराचा गंभीर आरोप ठेवण्यात आला आहे आणि सीजीआयटीने उत्तरवादीच्या पुनर्वसनाचे निर्देश देऊन चूक केली आहे. त्यामुळे सीजीआयटीचा वादग्रस्त निवाडा रद्द करण्याची विनंती ते करतात.

११) या याचिकेला उत्तरवादींनी व्यक्तिशः हजर राहून विरोध केला आहे. ते सादर करतात की त्यांनी कोणताही गैरव्यवहार केलेला नाही आणि ते निर्दोष आहेत. ते सादर करतात की या न्यायालयाने दिनांक २३ एप्रिल २००९ रोजीच्या आपल्या निर्णयात विभागीय चौकशीतील पुराव्यांच्या अनुपस्थितीचा सविस्तर विचार केला आहे आणि त्यांना निर्दोष ठरवले आहे. रोख रकमेची कमतरता भरून काढता येऊ शकते म्हणून केवळ रोखपालाकडून तुटवडा शोधणे हा विभागीय चौकशी सुरू करण्याचा आधार नाही, या आपल्या युक्तिवादाच्या समर्थनार्थ त्यांनी देना बँकेने जारी केलेल्या मार्गदर्शक सूचनांचा आधार घेतला. चूक नसतानाही आपल्यावर कोणताही कलंक लागू नये म्हणून त्यांनी १०,०००/- रुपयांची तुटवड्याची रक्कम बँकेला भरली आहे. बँकेच्या

महाव्यवस्थापकांनी सन २००७ मध्ये त्यांच्या बडतर्फीचे आदेश रद्द करून त्यांना श्रेणी-४ च्या अधिकारी पदावर पुन्हा रुजू करण्याच्या सूचना कार्मिक विभागाला दिल्या होत्या. ते सादर करतात की सन २०१७ मध्ये त्यांचे सेवानिवृत्तीचे वय पूर्ण झाले आहे आणि त्यांना कोणतेही सेवानिवृत्ती वेतन मिळालेले नाही. देना बँकेचे बँक ऑफ बडोदामध्ये विलीनीकरण करताना त्यांची थकबाकी आणि पेन्शनरी लाभासाठी तरतूद करण्यात आली होती. त्यानुसार ते याचिका फेटाळण्यात यावी, अशी विनंती करतात.

१२) पक्षकारांचे प्रतिस्पर्धी युक्तिवाद आता माझ्या विचारार्थ येतात.

१३) १४ सप्टेंबर १९९१ रोजी नियमित रोखपालाच्या अनुपस्थितीत रोखपाल म्हणून काम करण्यास सांगितल्यावर रु.१०,०००/- च्या रकमेचा अपहार केल्याचा गंभीर आरोप याचिकाकर्त्यावर होता. अन्यथा, असे दिसते की उत्तरवादीचे पद केवळ लिपिक होते. सुरुवातीला, असे दिसून येते की हे प्रकरण केवळ रोख रकमेची कमतरता म्हणून हाताळले गेले होते आणि या तुटीची माहिती उत्तरवादीने शाखा व्यवस्थापकांना दिल्यानंतर व्यवस्थापक तुटीला जबाबदार असलेल्या नेमक्या व्यक्तीचा शोध घेत होते. बँक व्यवस्थापक कुवाडिया यांच्या दिनांक १६ सप्टेंबर १९९१ रोजीच्या पत्रावरून हे स्पष्ट होते ज्यामध्ये त्यांनी खातेदार-मेसर्स एस.एम.ज्वेलर्सच्या कर्मचाऱ्याने जाणीवपूर्वक रु.१०,०००/- कमी जमा केल्याबद्दल संशय व्यक्त केला होता. सीजीआयटीने आपल्या

भाग-२ निवाड्यात बँक व्यवस्थापकांचे दिनांक १६ सप्टेंबर १९९१ रोजीचे पत्र काढून टाकले आहे आणि ते पुन्हा येथे पुनरुत्पादित करणे योग्य ठरेल:

"आमचे प्राप्त रोखपाल श्री. सावंत १४.९.९१ रोजी मंजूर विशेषाधिकार रजेवर होते. सावंत यांच्या ऐवजी श्री. डी. व्ही. कुंधडिया (लिपिक) यांना प्राप्त रोखपाल म्हणून काम करण्यास सांगण्यात आले आणि त्यांनी नेहमीप्रमाणे स्वेच्छेने हे काम स्वीकारले होते.

यापूर्वीही आमचे नियमित रोखपाल रजेवर गेल्यानंतर, त्यांनी रोखपाल म्हणून काम केले आहे. त्या दिवशी शनिवार असल्याने अर्धा दिवस कॅश काऊंटर खूप व्यस्त होता आणि पैसे जमा करण्यासाठी लांबच लांब रांगा लागल्या होत्या. त्यानंतर पावती रोखपाल(श्री. डी. व्ही. कुंधाडिया) यांच्या रोख रक्कमेचे संतुलन करताना, कुंधाडिया यांचे १०,०००/- रुपये (फक्त दहा हजार रुपये) कमी आढळले. रक्कम रुपये १०,०००/- कमी असल्याचे लक्षात येताच आमच्या अधिकाऱ्यांनी सर्व भरण चिठ्ठ्यांमधील तपशील तपासण्यास सुरुवात केली त्यावेळी आम्हाला असे आढळले की एस. एम. ज्वेलर्सने लिहिले होते रु.५०/मूल्याचे २ बंडल व दोन बंडलांचे एकूण रु.२०,०००/- नमूद केले होते जे चुकीचे होते. एकूण रक्कम रु.५०,०००/- होती (एकूण रक्कम अचूक लिहिली होती)

आम्ही ताबडतोब एस.एम.ज्वेलर्सच्या मालकाला फोन करून सर्व काही समजावून सांगितले पण त्याने रु.५०/- पेक्षा कमी किमतीचे २ बंडल भरल्याचे मान्य केले नाही. रोख रक्कम भरताना त्याने आपल्या लिपिकाची लेखी चूक मान्य केली.

आम्हाला एस.एम.ज्वेलर्स च्या लिपिकावर संशय आहे, ज्याने कॅश पावती काऊंटरवर होणारी गर्दी पाहून कॅशकाउंटरवर जाणून बुजून १०,०००/- रुपये (दहा हजार फक्त) कमी भरले आहेत.

जेव्हा खाली सही करणाऱ्यांनी मेसर्स एस. एम. ज्वेलर्सच्या लिपिकाला बोलावले तेव्हा त्याने त्याची उलट तपासणी केली तेव्हा त्याने उत्तर दिले की त्याने ५०/- रुपये मूल्यांचे २ नवे बंडल व २ जुने बंडल भरले आहेत. ५०/- रुपये मूल्यांच्या पावतीत नवीन बंडल सापडले नसल्याने उत्तर अत्यंत चुकीचे होते.

जेव्हा आम्ही मेसर्स एस. एम. ज्वेलर्सला सांगितले की, खरे गुन्हेगार शोधण्यासाठी आम्ही पोलिसात तक्रार दाखल करणार आहे. हे ऐकून त्यांनी रोखपाल विरोधातही तक्रार दाखल करणार असल्याचे सांगितले होते.

सध्या आम्ही रोख रकमेची जुळणी करण्यासाठी संशयास्पद देयक खात्यातून डेबिट केले आहे.

हे तुमच्या माहितीसाठी आहे आणि आम्हाला पोलिसात तक्रार करण्याची गरज आहे की नाही याचा सल्ला द्या.”

(जोर जोडला)

१४) अशा प्रकारे १६ सप्टेंबर १९९१ रोजी, बँकेने उत्तरवादीच्या कोणत्याही अतिरेकी कृत्यावर कधीही संशय घेतला नाही किंवा त्याच्याकडून गैरव्यवहार होऊ शकतो याची किंचितही कल्पना केली नव्हती. याउलट शाखा व्यवस्थापकांनी १०,०००/- रुपये जमा न होण्यास खातेदार, मेसर्स एस. एम. ज्वेलर्सच्या कर्मचाऱ्याला जबाबदार धरले. बँक व्यवस्थापकांनी खातेदाराच्या संबंधित कर्मचाऱ्याला बोलावून चौकशी केल्याचे दिसून येते. त्यामुळे शाखा व्यवस्थापकांना मेसर्स एस. एम. ज्वेलर्सने १४ सप्टेंबर १९९१ रोजी भरणचिट्ठी क्रमांक १७ द्वारे ५०,०००/- रुपयांची संपूर्ण रक्कम दिली नसल्याचा संशय आला.

१५) असे दिसून येते की जेव्हा श्री.सूर्यवंशी १३ दिवसांच्या विलंबानंतर घटनास्थळी हजर झाले तेव्हा या प्रकरणात आणखी एक वळण आले. श्री. सूर्यवंशी डोंगरी शाखेत कार्यरत होते आणि १४ सप्टेंबर १९९१ रोजी ते कर्तव्यावर उशिरा हजर झाले होते. शाखा व्यवस्थापकांनी त्याला हजेरी मस्टरवर स्वाक्षरी करण्यास परवानगी दिली नाही आणि घरी जाण्यास सांगितले. श्री. सूर्यवंशी यांच्या म्हणण्यानुसार, ते कर्मचाऱ्यांच्या टी

क्लबमध्ये चहा पिण्यासाठी वाट पाहात होते आणि उत्तरवादी, जे त्यावेळी कर्मचारी संघटनेचे अध्यक्ष होते, त्यांच्याशी संपर्क साधला आणि व्यवस्थापकांच्या सूचनेनुसार घरी जावे का, अशी विचारणा केली. श्री.सूर्यवंशी यांच्या म्हणण्यानुसार, उत्तरवादीने त्यांची उपस्थिती सुनिश्चित करण्याचे आश्वासन दिले आणि ते उत्तरवादी सोबत त्यांच्या केबिनमध्ये बसले, तेव्हा उत्तरवादीने एक लिफाफा / कव्हर दिले आणि श्री. सूर्यवंशी यांना ते त्यांच्या बॅगमध्ये ठेवण्यास सांगितले. त्यानंतर उत्तरदवादीने त्यांना ते त्यांच्या घरी देण्यास सांगितले. श्री.सूर्यवंशी यांच्या मते, ते १४ सप्टेंबर १९९१ रोजी उत्तरवादी यांच्या घरी पोहोचले, परंतु उत्तरवादीची पत्नी घरी नव्हती. लिफाफ्यात काय असावे याबद्दल दुसऱ्या दिवशी त्यांना संशय आला आणि त्यानुसार त्याने तीन साक्षीदार गोळा केले आणि १५ सप्टेंबर १९९१ रोजी उत्तरवादीच्या घरी पोहोचले आणि त्यात ५० रुपयांच्या नोटांचे दोन बंडल असल्याचे लक्षात येताच तीन साक्षीदारांच्या उपस्थितीत ते उघडून उत्तरवादीला दिले.

१६) असे निवेदन श्री.सूर्यवंशी यांनी २८ सप्टेंबर १९९१ रोजी दिले, म्हणजे कथित लिफाफा पोहोचवल्यानंतर १३ दिवसांनी. त्यामुळे असे दिसून येते की श्री.सूर्यवंशी यांनी २८ सप्टेंबर १९९१ रोजी दिलेला जबाब दिनांक ४ सप्टेंबर १९९१ रोजीच्या कारणे दाखवा नोटीसद्वारे त्यांच्यावर शिस्तभंगाची कारवाई सुरू करण्यास कारणीभूत ठरला.

श्री.सूर्यवंशी हे अंतर्गत चौकशीत व्यवस्थापनाचे प्रमुख साक्षीदार बनले. श्री.तलसानिया यांनीही उत्तरवादी विरुद्ध आरोप सिद्ध करण्यासाठी श्री. सूर्यवंशी यांच्या जबाबावर ठाम विश्वास ठेवला आहे. त्यामुळे दिनांक २८ सप्टेंबर १९९१ रोजीचे पत्र (खूप चांगल्या प्रकारे अनुवादित नाही) ते पत्र मराठी तसेच इंग्रजीत भाषांतर करून पुनरुत्पादित करणे योग्य ठरेल, जे श्री.सूर्यवंशी यांनी याचिकेसोबत सादर केले आहे, जे असे वाचावे:

देना बँक

डोंगरी शाखा
मुंबई नं.९
दि. २८/९/९१

रिजनल मैनेजर साहेब
देना बँक
सिटी रिजन
मुंबई यांचे सेवेशी

मी खालील सही करणार सूर्यवंशी एस. हो. देना बँक डोंगरी वनंती अर्ज करितो की

दि. १४/९/९१ दिवशी ऑफीसला २५ मिनीने उशिरा आलो. त्यामुळे मला आमच्या मॅनेजर साहेबांनी कामावर घेतले नाही. आमचा 'टी' क्लब आहे. घरी जाण्यापूर्वी चहा पिऊन जाऊ म्हणून मी चहासाठी थांबलो व ११.४५ ला चहा घेतले नंतर माझ्या खात्याचा चेक देऊन ५००रू. माझा पेमेंट सुमारे १२ वाजता घेतला. ते मला श्री

डी. व्ही. कुदंडिया रिसीविंग कॅश मध्ये दिसला. माझा प्रेसिडेंट असल्यामुळे त्याला विचारले मी घरी जाऊ का? त्या म्हंटले मी तुझी हजेरी इकडे माझ्याकडे ये. सुमारे१२ वाजता मी त्याच्या जवळ त्यापूर्वी त्याने एस ए ज्वेलर्सची रिसिप्ट घेतली मला बोलावले व मी त्याच्या केबिनमध्ये गेलो ५ मिनिटानंतर त्याने मला कव्हर दिले व सांगितले हे माझे पैसे आहेत तुझ्या बॅगमध्ये थोडा वेळ त्यांच्याजवळ बसल्यानंतर त्याने मला म्हटले की त्याला कॅश बॅलन्स करायला वेळ लागेल तरी तू माझे कव्हर माझ्या घरी दे.

त्या दिवशी मला फार टेन्शन होते साहेबाची तक्रार मी आपल्याकडे केली होती व परत कामावर न घेतल्यामुळे मला काहीच सुचत नव्हते म्हणून त्याने सांदिगतल्याप्रमाणे मी त्याच्या घरी गेलो. त्याच्या घरी त्याची पत्नी नव्हती. माझ्या आईची डॉक्टरकडे संध्याकाळी अपॉइटमेंट असल्यामुळे मी घरी गेलो. व दुसऱ्या दिवशी रविवार होता व त्या कव्हर विषयी मला संशय वाटला म्हणून मी ताबडतोब तीन माणसांना सोबत घेऊन रविवारी कुंदडियाच्या घरी गेलो. व तीन माणसासमक्ष कव्हर उघडे करून ५० रु. चे दोन बंडल पॅक असलेले दिले.

सदर घटनेला खालील तीन लोक पुरावा आहेत .

१) श्री आय . आर. निकम असि . डायरेक्टर डिस्पोजल अँड सप्लाय सेंट्रल गव्हर्नमेंट

२) श्री जी जी तायडे

३) श्री राठोड सॅपलाय डिस्पोजल ऑफिस

वरील तिन्ही माणसा समक्ष मी त्याला १० हजार रुपये दिले.

नंतर सोमवारी कॅश short आहे. तर तू भर असे कुंदडियाला सांगितले. तो मला म्हणाला मी कॅशियर आहे माझी जबाबदारी आहे तुला काय करायचे आहे तुझी बदली होणार आहे.

माझी आईची तब्येत परत बिघडल्यामुळे २ / ३ दिवस मी ऑफिसला येऊ शकलो नाही. तसा अर्ज मी मॅनेजर साहेबांना दिला आहे.

महाशयास विदीत होय वरील स्टेटमेंट मी कुठल्याही दबाब खाली न देता सत्य घटना लिहीत आहे.

Suryavanshi S.T.
Dena Bank Dongri Br.
Bombay No.9

To,
The Regional Manager
Dena Bank, Bombay City Region
Bombay.

Dear Sir,

I, the undersigned Shri. S.T. Suryanshi, Dena Bank, Dongri Branch.

On 14th Sept.1991 I reached office late by 25 minutes. Our Manager did not allow me to sign. We are having a tea club in the branch. So I decided to have tea before going home. At 11.40 a.m. I had tea. After I had withdrawn Rs.500/- from my account. I received the payment around 12 'clock. That time I say Mr. Kundhadia to the receiving cashier's cabin. Since he is the President of our Union, I asked him whether I should go home or not. He told me to come to the cashier's cabin and said he will mark me present. I went there around 12 O'clock. Before

that he had received cash from S.M. Jewellers. Five minutes after my going to his cabin he gave me one envelope and asked to me to keep it in my bag since the money belongs to him. After sitting there for some time he told me that it will take some more time to balance the cash, so you deliver this envelope at my house.

That day I was under tension since I had complained to you against our manager and since he had not allowed me to sign that day. I was disturbed. So as per his instructions, I went to his house but his wife was not at home. I had an appointment with the Doctor and had to take my mother there, so I went home. Next day was Sunday and since I got suspicious about the cover, immediately I went to Mr. Kundhadia's house alongwith three other persons. I opened the envelope in front of these three witnesses and took out bundles of Rs.50/-. The following three persons are the witnesses of this event.

1. Shri. Nikem, Asst. Director, Disposal & Supply Control Govt.
2. Shri G.G. Tayde
3. Shri. Rathod, Supply Disposal Office.

I have him Rs.10,000/- in front of these three persons.

On Monday I told Mr. Kundhadia about the cash shortage and asked him to deposit the money. He told me that since I am the Cashier. It is my responsibility. Why you are bothered. You are going to get a transfer.

As my mother was not well I could not attend office for 2-3 days. Accordingly I have given an application to our Manager.

Sir, I hereby declare that whatever I have written here is only reality and I

have not written it under anybody's pressure.

१७) श्री. सूर्यवंशी व्यवस्थापनाचे साक्षीदार क्रमांक ३ म्हणून चौकशीत हजर झाले आणि त्यांनी २८ सप्टेंबर १९९१ रोजी दिलेल्या जबाबानुसार पुरावे दिले.

१८) संपूर्ण प्रकरणामध्ये श्री. सूर्यवंशी यांचा जबाब सर्वात संशयास्पद असल्याचे दिसून येते आणि कोणत्याही निश्चित निष्कर्षापर्यंत पोहोचण्यापेक्षा अधिक प्रश्न उपस्थित करते. श्री. सूर्यवंशी यांच्या दिनांक २८ सप्टेंबर १९९१ रोजीच्या पत्राचे/निवेदनाचे बारकाईने अवलोकन केल्यास असे दिसून येते की आरोपी उत्तरवादीने पैसे असलेले पाकीट/लिफाफा उत्तरवादीच्या घरी पोचवण्यासाठी दिला होता. त्यामुळे पाकीट/लिफाफ्यात पैसे आहेत, याची त्याला कल्पना होती. त्याचा असा दावा आहे की १४ सप्टेंबर १९९१ रोजी तो सुशांतच्या घरी गेला, पण त्याची पत्नी घरी आढळली नाही. आईसाठी डॉक्टरांची अपॉइंटमेंट असल्याने, ते लिफाफा घेऊन स्वत:च्या घरी गेला. काही अनाकलनीय कारणास्तव, त्यांनी लिफाफा/पाकिटातील मजकुराविषयी शंका घेतल्याचा त्यांनी दावा केला आहे. लिफाफ्यातील मजकुराविषयी त्याला आधीपासूनच माहिती असल्याने संशय/शंका निर्माण करण्याचा त्याचा दावा अविश्वसनीय ठरतो. उत्तरवादीने त्याला १०,०००/ रुपये (सन १९९१ मधील मोठी रक्कम, कदाचित बँकेतील

लिपिकाच्या मासिक वेतनाचे प्रतिनिधित्व करणारी) असलेला लिफाफा दिला होता, त्याचा असा दावा दर्शवितो की उत्तरवादीला त्याच्यावर पूर्ण विश्वास आणि भरवसा होता, कदाचित दोघांमधील मैत्रीमुळे. रोख रक्कम हस्तांतरित करण्याची प्रक्रिया शनिवारी (बँकेसाठी अर्धा दिवस) दुपारी १२ वाजता झाली होती, म्हणजे काही तास अगोदर उत्तरवादी स्वत: रक्कम घरी घेऊन जाऊ शकला असता. तसेच, बँकेच्या म्हणण्यानुसार, उत्तरवादीने या रकमेचा अपहार केला होता आणि त्यांनी श्री.सूर्यवंशी यांना सांगितले नाही की त्यांना दिलेले पैसे अपहार केलेले आहेत. हे तर्कशास्त्राच्या विरुद्ध आहे की उत्तरवादीने अपहाराची रक्कम वैयक्तिकरित्या घरी नेण्याऐवजी श्री. सूर्यवंशी यांच्याकडे सुपूर्द केली. तो रोखपाल म्हणून काम करत होता आणि दिवसाच्या अखेरीस ही तूट लक्षात येणार होती. त्यांनी यापूर्वीही रोखपाल म्हणून काम केले आहे आणि बँकेच्या कॅश बुकमधून श्री. सूर्यवंशी यांना घरी देण्यासाठी १०,०००/- रुपये देणे साहजिकच तुटीच्या स्वरूपात दिवसाच्या अखेरीस लक्षात येईल, याची त्यांना जाणीव होती.

१९) मात्र, सर्व तर्कशास्त्रांना झुगारून श्री.सूर्यवंशी यांनी दावा केला आहे की उत्तरवादी यांनी १४ सप्टेंबर १९९१ रोजी १०,०००/- रुपये असलेला लिफाफा त्यांना दिला होता.श्री. सूर्यवंशी यांचा पुढील दावा आहे की त्यांना शंका/संशय आला त्यांनी तीन साक्षीदार गोळा केले आणि त्या तीन साक्षीदारांसमोर लिफाफा उघडून वितरित केला ज्यामुळे

त्यांचा दावा काल्पनिक आणि कुटरचित कथा वाटते. १४ आणि १५ सप्टेंबर १९९१ रोजीच्या मधल्या रात्री असे काय घडले ज्यामुळे एक जवळचा आणि विश्वासू मित्र ज्याने उत्तरवादीविरोधात पुरावे गोळा करण्यास सुरवात केली हे कोठेही स्पष्ट केलेले नाही. श्री. सूर्यवंशी यांनी दावा केला आहे की, त्यांनी तीन साक्षीदारांसह उत्तरवादीच्या घरी पोहोचले आणि त्यांच्यासमोर लिफाफा/पाकीट उघडले. त्यांच्या दिनांक २८ सप्टेंबर १९९१ रोजीच्या जबाब/पत्रात त्यांनी या तीन साक्षीदारांची नावे नमूद केली आहेत आणि एक विशिष्ट आरोप केला आहे की तीन साक्षीदारांच्या उपस्थितीत त्यांनी उत्तरवादीला १०,०००/- रुपये दिले होते. श्री.सूर्यवंशी यांना माहित होते की, त्यांनी दिलेल्या लिफाफ्यात पैसे आहेत. त्यांच्या विधानातून असे दिसून येत नाही की १५ सप्टेंबर १९९१ रोजी लिफाफा उत्तरवादीला देण्यापूर्वी त्यांना या तुटीची कोणतीही कल्पना नव्हती. उलट या विधानावरून असे दिसून येते की, सोमवारी म्हणजे १६ सप्टेंबर १९९१ रोजी त्यांना तुटीची माहिती मिळाली. मग तीन साक्षीदारांच्या रूपाने पुरावे गोळा करण्यासाठी त्यांनी शंका का घेतली, हे पचविणे अवघड आहे.

२०) अशा प्रकारे श्री.सूर्यवंशी यांच्या निवेदनानुसार/पत्रानुसार, त्यांनी १५ सप्टेंबर १९९१ रोजी उत्तरवादीच्या वर्तणुकीवर संशय तर व्यक्त केला आणि लिफाफ्यात ५०/- रुपयांच्या नोटांचे दोन बंडल असल्याचे आढळलेच, पण दुसऱ्या दिवशी म्हणजे १६

सप्टेंबर १९९१ (सोमवार) रोजी पैशांच्या तुटीची माहितीही मिळवली. १५ सप्टेंबर १९९१ रोजी लिफाफ्यातील घटक पाहण्यासाठी साक्षीदार गोळा करून तपास अधिकारी म्हणून काम करणारी ही अतिदक्ष व्यक्ती मात्र लिफाफ्यातील तुटीच्या आरोपाची माहिती मिळाल्यानंतरही गाढ झोपेत गेली होती. त्यांनी २८ सप्टेंबर १९९१ पर्यंत वाट पाहिली आणि नंतर पत्र/निवेदन सादर केले. या संपूर्ण प्रकरणातील श्री.सूर्यवंशी यांच्या वर्तनाने त्यानी आपला दावा अत्यंत अविश्वसनीय केला आहे.

२१) उत्तरवादीने श्री. यांची उलटतपासणी घेतली होती आणि श्री.सूर्यवंशी यांनी स्वत:ची अनियमितता लपवण्यासाठी जाणीवपूर्वक त्यांच्याविरोधात साक्ष देण्याच्या वाईट हेतूबद्दल त्यांना विशेष सूचना दिल्या होत्या. उलटतपासणीत श्री.सूर्यवंशी हे उत्तरवादी राहत असलेल्या इमारतीचे नावही सांगू शकले नाहीत, त्यामुळे त्याचे उत्तरवादीच्या घरी जाण्याबाबत संशय निर्माण झाला आहे. श्री.सूर्यवंशी यांचे निवेदन ते स्वतःच असे दर्शवते की उत्तरवादी देना बँकेच्या कर्मचारी संघटनेचे अध्यक्ष होते. याचा अर्थ असा नाही की त्यांना जाणीवपूर्वक खोट्या प्रकरणात अडकवले जात आहे, परंतु १४ सप्टेंबर १९९१ रोजी सापडलेल्या १०,०००/- रुपयांच्या रोख रकमेच्या तुटीच्या घटनेचा गैरवापर होण्याची शक्यता आहे, ज्याचा संबंध शाखा व्यवस्थापकांनी सुरुवातीला मेसर्स एस. एम. ज्वेलर्सच्या कर्मचाऱ्याशी लावण्याचा प्रयत्न केला होता, त्यांनी दिनांक२८

सप्टेंबर१९९१ रोजी श्री. सूर्यवंशी यांच्याकडून निवेदन/पत्र मिळवून उत्तरवादी विरुद्ध कारवाई केली होती ही शक्यता पूर्णपणे नाकारता येत नाही. नाकारता येत नाही. श्री.सूर्यवंशी यांचा पुरावा अत्यंत अविश्वसनीय वाटतो आणि सीजीआयटीने त्यांचे पुरावा आत्मविश्वास निर्माण करत नाही असे मत व्यक्त करून योग्यरित्या फेटाळून लावला आहे.

२२) या न्यायालयाचे विद्वान एकल न्यायाधीश (न्या.व्ही.एम.कानडे.) अभिलेखावरील पुराव्यांवर यापूर्वीच लक्ष केंद्रित केले आहे आणि चौकशी अधिकाऱ्याच्या निष्कर्षांमधील विकृतीच्या मुद्द्यावर भाग-२ निवाडा कायम ठेवत दिनांक २८ एप्रिल २००९ रोजी सविस्तर आदेश दिला आहे. या न्यायालयाने दिनांक २३ एप्रिल २००९ रोजीच्या आदेशात नोंदविलेले संबंधित निष्कर्ष खालीलप्रमाणे पुनरुत्पादित करणे योग्य ठरेल.

> प्रस्तुतच्या खटल्यात एस. टी. सूर्यवंशी यांनी १०,०००/- रुपये असलेला लिफाफा उत्तरवादीच्या घरी पोहोचविण्यासाठी उत्तरवादीने त्यांना दिल्याचा पुराव्यानिशी आरोप केला होता. सर्वप्रथम, त्यांनी २७.९.१९९१ रोजी शाखा व्यवस्थापकांकडे तक्रार केली. हे निवेदन त्यामुळे तब्बल १३ दिवसांनंतर करण्यात आले होते. त्यांनी शाखा व्यवस्थापकांना अधिकार कळवले नाही याचे कोणतेही स्पष्टीकरण देण्यात आलेले नव्हते, विशेषत: जेव्हा शाखा व्यवस्थापकांनी मेसर्स एसएम

ज्वेलर्सविरोधात पोलिस ठाण्यात तक्रार दाखल केली होती. दुसरे म्हणजे, नोंदणीकृत कामगार संघटनेचे अध्यक्ष असलेल्या उत्तरवादीने १०,०००/- रुपयांची रोकड एका हप्त्यात भरण्यास तयार असल्याचे बँकेला कळविल्यानंतर तीन दिवसांनी एस. टी. सूर्यवंशी यांनी दिनांक२७.९.९१ रोजीचे पत्र लिहिले होते मात्र एस. एम. ज्वेलर्सच्या लिपिकाने कमी रक्कम भरल्यामुळे रोख रकमेचा तुटवडा निर्माण झाला होता, अशी भूमिका मांडलेली होती तरी. एस. टी. सूर्यवंशी यांनी १३ दिवसांनंतर आणि विशेषत: उत्तरवादीने हे पत्र लिहिल्यानंतर तीन दिवसांनी केलेल्या या खुलाशामुळे त्यांच्या विधानाच्या सत्यतेबाबत शंका निर्माण झाली आहे. न्यायाधिकरणाने त्याचे पुरावे तपासल्यानंतर त्याची साक्ष अमान्य असल्याचे निरीक्षण नोंदवले आहे. न्यायाधिकरणाला पुराव्यांचे पुनरावलोकन करण्याचा आणि चौकशी अधिकाऱ्याने नोंदवलेला निष्कर्ष विकृत आहे की नाही हे पाहण्याचा अधिकार आहे. त्यामुळे प्रस्तुतच्या प्रकरणात माझ्या मते लवादाने हे निष्कर्ष नोंदवणे योग्यच होते. या परिस्थितीत, माझ्या मते, सीजीआयटीने नोंदवलेल्या निष्कर्षात हस्तक्षेप केल्याबद्दल याचिकाकर्त्या तर्फे कोणताही खटला दाखल केला जात नाही.

२३) वर नमूद केल्याप्रमाणे अपील न्यायालयाने दिनांक २२ जानेवारी २०१० रोजीच्या आदेशाद्वारे लेटर्स पेटंट अपील क्रमांक २६६/२००९ फेटाळून लावला आणि दिनांक २३ एप्रिल २००९ रोजीचा आदेश कायम ठेवला. सर्वोच्च न्यायालयाने दिनांक १६ जुलै २०१० रोजीच्या आदेशाद्वारे याचिकाकर्ते-बँकेने प्राधान्य दिलेली विशेष अनुमती याचिकाही खालील आदेश देऊन फेटाळून लावली आहे –

याचिकाकर्त्याच्या विद्वान वकिलांचे युक्तिवाद ऐकले.

मुंबई उच्च न्यायालयाच्या दिनांक २२.०१.२०१० रोजीच्या आक्षेपित न्यायनिर्णयाविरुद्ध ही विशेष अनुमती याचिका दाखल करण्यात आली असून, त्याद्वारे खंडपीठाने विद्वान एकल न्यायाधीशांचा आदेश कायम ठेवला आहे. केंद्र सरकारच्या औद्योगिक लवाद क्रमांक १, मुंबई च्या दिनांक २८ मे १९९७ रोजीच्या अंतरिम आदेशाला आव्हान देणारी याचिकाकर्त्याने दाखल केलेली रिट याचिका एकल न्यायाधीशांनी फेटाळून लावली.

या न्यायालयाने स्पष्ट केले आहे की कामगार न्यायालय किंवा औद्योगिक न्यायाधिकरणाच्या अंतरिम आदेशाविरुद्ध कोणतेही रिट ऐकले जाणार नाही. जेव्हा अंतिम निवाडा दिलेला असेल तरच, एखादा पक्षकार नाराज असल्यास त्याला आव्हान देण्याची परवानगी दिली जाईल.

सध्याच्या प्रकरणात, लवादाचा दिनांक २८.०५.१९९७ रोजीचा आदेश हा केवळ अंतरिम आदेश होता आणि त्याने संदर्भावर अंतिम निर्णय घेतलेला नव्हता. त्यामुळे ही रिट याचिका योग्यरित्या फेटाळण्यात आली होती. त्यामुळे आम्ही या प्रकरणात हस्तक्षेप करण्यास तयार नाही.

त्यानुसार विशेष अनुमती याचिका फेटाळली जाते.

तथापि, अंतिम निकाल याचिकाकर्त्याच्या विरोधात गेल्यास, त्या अंतिम निर्णयाला आव्हान देताना, अन्यथा परवानगी असल्यास लवादाच्या दिनांक २८.०५.१९९७ रोजीच्या अंतरिम आदेशालाही आव्हान देणे याचिकाकर्त्यास खुले असेल.

२४) श्री. तलसानिया यांनी माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने दिलेल्या आदेशाच्या वाचनाचा अर्थ असा घेतला की, याचिकाकर्त्या-बँकेला सध्याच्या याचिकेतील चौकशी अधिकाऱ्याच्या निष्कर्षांमधील विसंगतीबाबत पुन्हा एकदा आक्षेप घेण्यासाठी दिलेले अपात्र स्वातंत्र्य आहे. मी सहमत होऊ शकत नाही. माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने याचिकाकर्त्या-बँकेला दिनांक २८ मे १९९७ रोजीच्या भाग-२ च्या निवाड्याला आव्हान देण्याचे स्वातंत्र्य दिले असले, तरी 'अन्यथा परवानगी असल्यास' या कॅव्हेटसह ते पात्र ठरविले आहे. विद्वान एकल न्यायाधीश आणि खंडपीठाने दिलेल्या आदेशांना धक्का न

लावता एसएलपी खारीज केली जात असल्याने, हे न्यायालय पुन्हा एकदा या आदेशांना अस्तित्वहीन मानून विकृतीच्या मुद्द्यावर निर्णय घेईल, असे मानणे अवघड होऊन बसते. भाग-२ चा निवाडा दिल्यानंतर याचिकाकर्त्याने पुरावे सादर केले नाहीत आणि म्हणूनच सीजीआयटीने कारवाईचे समर्थन करण्यासाठी कोणताही पुरावा नसल्यामुळे सुनावलेला खारीज करण्याचा आदेश रद्द करण्याची औपचारिकता पूर्ण केली. याचिकाकर्त्याला पुन्हा एकदा भाग-२ निवाड्याला आव्हान देण्याची परवानगी देणे म्हणजे माननीय सर्वोच्च न्यायालयासमोर जणू तो यशस्वी झाला असेच होईल. त्यामुळे या न्यायालयाला याचिकाकर्त्या-बँकेला विकृतीचा मुद्दा मांडण्याची परवानगी न देणे हे खरे तर न्याय्य ठरेल. तथापि, माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने दिनांक १६ जुलै २०१० रोजी दिलेल्या आदेशात दिनांक २८ मे १९९७ रोजीच्या भाग-२ च्या निवाड्याला पुन्हा एकदा आव्हान देण्याच्या स्वातंत्र्यामुळे कोणतीही पोकळी रिकामी राहू नये या हेतूने, अन्यथा परवानगी असल्यास, मी पुन्हा एकदा अभिलेखावरील पुराव्यांची चर्चा केली आहे आणि उत्तरवादीवरील गैरव्यवहाराचा आरोप सिद्ध करण्यासाठी अभिलेखावर कोणतेही पुरावे आहेत हे मला स्वतःला पटवून देणे कठीण जात आहे. त्यामुळे दिनांक २३ एप्रिल २००९ रोजीच्या सविस्तर आदेशात या न्यायालयाने नोंदवलेल्या निष्कर्षांपासून स्वतंत्र राहून, माझे असे मत आहे की चौकशी अधिकाऱ्याने नोंदवलेले निष्कर्ष विकृत आहेत आणि

सीजीआयटी ने पारित केलेला दिनांक २८ मे १९९७ रोजीचा भाग-२ चा निवाडा न्याय्य आहे.

२५) ही कबूल स्थिती आहे की दिनांक २८ मे १९९७ रोजी भाग-२ चा निवाडा दिल्यानंतर याचिकाकर्ते-बँकेने आपल्या कृतीचे समर्थन करण्यासाठी सीजीआयटीसमोर कोणतेही पुरावे सादर केले नाहीत. दिनांक २८ मे १९९७ रोजीच्या भाग-२ च्या निवाड्यात चौकशी अधिकाऱ्याचे निष्कर्ष विकृत असल्याचे मत व्यक्त केल्यानंतर आणि सदर निवाडा कायम ठेवला गेल्यानंतर, तर अंतर्गत चौकशीत नोंदवलेल्या पुराव्यांकडे परत जाणे अनुज्ञेय आहे. त्यामुळे सीजीआयटीसमोर आपल्या कृतीचे समर्थन करण्यासाठी याचिकाकर्ते-बँकेला नवीन पुरावे सादर करणे बंधनकारक झाले. याचिकाकर्त्या बँकेने सीजीआयटीसमोर कोणताही पुरावा सादर न केल्याने सीजीआयटीने उत्तरवादीवर लादलेली सेवेतून बडतर्फीची शिक्षा योग्यरित्या रद्द केली आहे. श्री तलसानिया सादर करतील की चौकशी निष्पक्ष आणि योग्य असल्याचे मानले जाते आणि याचिकाकर्ते-बँकेला आपल्या कृतीचे समर्थन करण्याच्या हेतूने चौकशीत आधीच नोंदवलेल्या पुराव्यांवर अवलंबून राहण्याचा अधिकार असेल. जर तशी स्थिती असेल तर, याचिकाकर्त्या-बँकेने माननीय सर्वोच्च न्यायालयापर्यंतच्या प्रदीर्घ खटल्याच्या तीन फेऱ्यांमध्ये दिनांक २८ मे १९९७ रोजीच्या भाग-२ च्या निवाड्यावर प्रश्न चिन्ह उपस्थित

करण्याचे कारण नव्हते. वास्तविक, दिनांक २८ मे १९९७ रोजी भाग-२ निवाडा देताना सीजीआयटीच्या पीठासीन अधिकाऱ्याने याचिकाकर्त्या-बँकेला आपल्या कृतीचे समर्थन करण्यासाठी पुरावे सादर करण्याचे निर्देश दिले. श्री.सूर्यवंशी यांच्यासह सर्व साक्षीदारांना १९९७ मध्ये सीजीआयटीसमोर सहजपणे सादर करता आले असते. तथापि, याचिकाकर्त्याने भाग-२ निवाड्याला आव्हान देण्याचा निर्णय घेतला आणि १६ जुलै २०१० पर्यंत माननीय सर्वोच्च न्यायालयापर्यंत पुढील १३ वर्षे त्यांचा प्रदीर्घ खटला चालू ठेवला, जेव्हा त्यांचा एसएलपी अंतिमरित्या फेटाळण्यात आला. अशा प्रकारे आपल्या कृतीचे समर्थन करण्यासाठी पुरावे सादर करण्यात असमर्थतेसाठी केवळ याचिकाकर्तेच जबाबदार आहेत.

२६) तथापि, जर श्री. तलसानिया यांचा अंतर्गत चौकशीत आधार घेतलेला पुरावा देण्याबाबतचा दावा क्षणिकदृष्ट्या योग्य मानला गेला, तरीही अभिलेखावरील पुरावे उत्तरवादीवर केलेल्या गैरव्यवहाराच्या आरोपाचे समर्थन करीत नाहीत. मी अभिलेखा वरील पुराव्यांवर आधीच चर्चा केली आहे आणि मी असे मानू शकत नाही की उत्तरवादीवर केलेल्या गैरव्यवहाराचे गैरप्रकार सिद्ध करण्यासाठी केवळ श्री.सूर्यवंशी यांचा पुरावा पुरेसा आहे. वर म्हटल्याप्रमाणे श्री. सूर्यवंशी हे घटनेच्या १३ दिवसांनंतर उत्तरवादीला गोवण्यासाठी उभा करण्यात आलेले अत्यंत अविश्वसनीय साक्षीदार

असल्याचे दिसून येते. जरी, श्री. सूर्यवंशी यांना उभा कोण करणार, असा प्रश्न तलसानिया यांनी उपस्थित केला असला, तरी या प्रश्नाचे उत्तर देणे आवश्यक नाही. घटनेच्या १३ दिवसांनंतर श्री. सूर्यवंशी यांनी तर्काला आव्हान देऊन एक काल्पनिक कथा का रचली, याची असंख्य कारणे असू शकतात. हे लक्षात घेणे पुरेसे आहे की उत्तरवादी हे देना बँकेच्या कामगार संघटनेचे अध्यक्ष होते. उत्तरवादींनी श्री. सूर्यवंशी यांना स्वत:ची अनियमितता लपवण्यासाठी खोट्या साक्ष दिल्याबद्दल सूचना देखील दिल्या आहेत. अन्यथा रोखपालाच्या रोख रकमेची कमतरता आढळून आल्याच्या साध्या प्रकरणालाही श्री. सूर्यवंशी यांचे दिनांक २८ सप्टेंबर १९९१ रोजीचे उशीरा दिलेल्या निवेदनाच्या/पत्राच्या आधारे कथेला नवे वळण देऊन गैरव्यवहारा चा रंग दिला जातो. काऊंटरवर प्रचंड गर्दी असल्याने रोखपालांना तुटवडा जाणवणे बँकांमध्ये असामान्य नाही. शनिवारी बँकेचे अर्धा दिवस कामकाज असल्याने काऊंटरवर मोठी गर्दी होण्याची शक्यता व्यवस्थापकांनी व्यक्त केली आहे. तुटवड्याच्या अशा नियमित घटनांची काळजी घेण्यासाठी संबंधित वेळी प्रचलित असलेल्या देना बँकेने जारी केलेल्या सूचना नियमावलीच्या पॅरा-१२.२ मध्ये खालीलप्रमाणे तरतूद करण्यात आली आहे :

> १२.२ टंचाईची रक्कम संबंधित रोखपाल कडून एकरकमी वसूल करावी. जर व्यवस्थापनाने रक्कम हप्त्यांमध्ये वसूल करण्याची परवानगी दिल्यास,

असे हप्ते संबंधित कर्मचाऱ्याच्या वेतनावर आकारले जातील आणि दर महिन्याला नियमितपणे वसूल केले जातील आणि वेतन विवरणात त्याची नोंद केली जाईल.

२७) वर निरीक्षण केल्याप्रमाणे, स्वत: शाखा व्यवस्थापकांना कर्मचाऱ्याने ग्राहकाच्या अनामत रक्कम ठेवताना रु.१०,०००/- कमी जमा केल्याचा संशय आला. अर्थात, उत्तरवादीने ग्राहकाकडून योग्य रक्कम स्वीकारताना सावधगिरी बाळगायला हवी होती आणि या संदर्भात कर्तव्यात कसूर केल्यामुळे नियमपुस्तिकेच्या परिच्छेद-१२.२ नुसार तुट भरून काढण्यासाठी रु.१०,०००/- जमा करणे त्याला आधीच महागात पडले आहे. जर श्री. सूर्यवंशी या दृश्यात हजर झाले नसते, तर रोखपालच्या खात्यात कमी रक्कम आढळणे ही नेहमीची घटना ठरली असती आणि खातेदाराच्या कर्मचाऱ्याने कमी रक्कम जमा केली हे नाकारल्यास, अशा तुटीसाठी उत्तरवादीला जबाबदार धरले गेले असते आणि नियमपुस्तिकेच्या परिच्छेद-१२.२ नुसार त्याच्याकडून रक्कम वसूल केली गेली असती. संपूर्ण प्रकरणात श्री सूर्यवंशी यांनी उशिरा केलेली नोंदच या प्रकरणात गैरव्यवहाराचा रंग देण्यास जबाबदार आहे. दिनांक २८ सप्टेंबर १९९१ रोजीच्या त्यांच्या निवेदनातील संपूर्ण घटनांची मांडणी अत्यंत संशयास्पद वाटते. १५ सप्टेंबर १९९१ रोजी त्यांनी गोळा केलेल्या कथित तीन साक्षीदारांपैकी एकही साक्षीदार चौकशीत तपासण्यात

आला नाही. त्यामुळे, माझ्या मते, दिनांक २८ मे १९९७ रोजीच्या भाग-२ निवाडयातील सीजीआयटीच्या निष्कर्षांमध्ये हस्तक्षेप करण्याचे कोणतेही अधिपत्र नाही की चौकशी अधिकाऱ्याचे निष्कर्ष विकृत आहेत.

२८) हे खरे आहे की अंतर्गत चौकशीत, आरोप वाजवी संशयापलीकडे सिद्ध करण्याची आवश्यकता नसते जी फौजदारी खटल्यात आरोप सिद्ध करण्याची कसोटी असते. अंतर्गत चौकशीतील चाचणी ही संभाव्य गोष्टींचे प्राबल्य असते. जोपर्यंत अभिलेखावर काही पुरावे आहेत, तोपर्यंत अंतर्गत चौकशीत न्यायालये आणि न्यायाधिकरण दोषी ठरविण्याच्या निष्कर्षात हस्तक्षेप करू शकत नाहीत. या संदर्भात रतन सिंग (सुप्रा) प्रकरणात माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने दिलेल्या न्यायनिर्णयावर श्री. तलसानिया यांनी ठेवलेला विश्वास समुचित आहे. माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने निकालाच्या परिच्छेद-४ मध्ये खालीलप्रमाणे निर्णय दिला आहे -

> ४. हे सर्वमान्य आहे की अंतर्गत चौकशीत भारतीय पुरावा कायद्यांतर्गत पुराव्यांचे कडक आणि गुंतागुंतीचे नियम लागू होऊ शकत नाहीत. विवेकी मनासाठी तार्किकदृष्ट्या अनुकूल असे सर्व साहित्य अनुज्ञेय आहे. वाजवी संबंध आणि विश्वासार्हता असेल तर ऐकीव साक्षीपुराव्यांची अपग्रह्यता नसते. हे खरे आहे की विभागीय अधिकारी आणि प्रशासकीय न्यायाधिकरणांनी अशा सामग्रीचे

मूल्यमापन करताना सावधगिरी बाळगली पाहिजे आणि भारतीय पुरावा कायद्यानुसार जे काटेकोरपणे संबंधित नाही ते हरकत न घेता मान्य करू नये. या प्रस्तावासाठी न्यायनिर्णय किंवा पाठ्यपुस्तके उद्धृत करण्याची आवश्यकता नाही, जरी आम्हाला दोन्ही बाजूंच्या वकिलांनी निर्णय विधी आणि इतर प्राधिकरणांद्वारे नेले आहे. न्यायालयीन दृष्टिकोनाचे सार म्हणजे वस्तुनिष्ठता, बाह्य साहित्य किंवा विचार वगळणे आणि नैसर्गिक न्यायाच्या नियमांचे पालन करणे हे आहे. अर्थात, निष्पक्ष व्यवहार हा आधार आहे आणि जर विकृती किंवा मनमानी, पक्षपातीपणा किंवा निर्णय स्वातंत्र्याचा त्याग केल्याने प्राप्त झालेल्या निष्कर्षांना निष्फळ करत असेल, तर असा निष्कर्ष,जरी अंतर्गत लवादाचा असला तरी, चांगला मानला जाऊ शकत नाही. तथापि, खालील न्यायालयांनी स्वत:ला चुकीचे निर्देश दिले, कदाचित आत आलेल्या आणि बाहेर पडलेल्या प्रवाशांचा पाठलाग करून वैध निष्कर्ष नोंदविण्यापूर्वी त्यांना न्यायाधिकरणासमोर आणले पाहिजे. अमेरिकन न्यायशास्त्रातील काही प्रवाशांच्या आधारे उत्तरवादीच्या वकिलांनी ज्या 'अवशिष्ट' नियमाचा उल्लेख केला आहे, तो त्या मर्यादेपर्यंत जात नाही किंवा हॅल्सबरीमधील परिच्छेद अशा कठोर आवश्यकतांवर आग्रह धरत नाही. साधा मुद्दा असा आहे की, काही पुरावे होते का किंवा नियमित न्यायालयीन

कामकाजाचे नियमन करणाऱ्या तांत्रिक नियमांच्या अर्थाने नव्हे तर समजूतदार आणि शब्दबुद्धीची माणसे स्वीकारतील अशा न्याय्य सामान्य ज्ञानाच्या मार्गाने पुरावे होते का? अशा प्रकारे पाहिले तर अंतर्गत लवादाने दिलेल्या निष्कर्षाच्या पुराव्यातील पुरेसे पुरावे तपासण्यापलीकडे आहेत. शेवटाच्या समर्थनार्थ कोणतेही पुरावे नसणे हे न्यायालयाला निश्चितपणे उपलब्ध आहे कारण हे अभिलेखावर दिसणारी कायद्याची चूक आहे. या प्रकरणात भरारी पथकाचे इन्स्पेक्टर चमनलाल यांचे पुरावे हे काही पुरावे आहेत जे उत्तरवादीवर केलेल्या आरोपाशी संबंधित आहेत. त्यामुळे त्या आधारावर हा आदेश अवैध आहे, असे म्हणता येणार नाही.

२९) या तत्वांचा माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने कुलदीप सिंग विरुद्ध पोलीस आयुक्त व इतर[१] या प्रकरणातील आपल्या निकालात पुनरुच्चार केला आहे. ज्यामध्ये खालीलप्रमाणे मत व्यक्त केले आहे:

> १०. म्हणून जे निर्णय विकृत आहेत आणि जे नाहीत त्यांच्यात व्यापक फरक ठेवावा लागेल. जर कोणताही निर्णय कोणत्याही पुराव्यावर किंवा पूर्णपणे अविश्वसनीय पुराव्यावर घेतला गेला आणि कोणतीही वाजवी व्यक्ती त्यावर कारवाई करणार नसेल, तर तो आदेश विकृत ठरेल. परंतु जर असे काही पुरावे

अभिलेखावर असतील जे स्वीकारार्ह असतील आणि ज्यावर विश्वास ठेवता येईल, ते कितीही आक्षेपार्ह असले तरी, निष्कर्ष विकृत मानले जाणार नाहीत आणि निष्कर्षांमध्ये हस्तक्षेप केला जाणार नाही.

(जोर जोडला)

३०) भारतीय पुरावा कायद्यातील पुराव्यांचे गुंतागुंतीचे नियम अंतर्गत चौकशीला लागू होत नसले, तरी त्याचवेळी जे पुरावे अजिबात मान्य नसतात किंवा जे पूर्णपणे अविश्वसनीय असतात, ते दोषी कर्मचाऱ्याच्या गुन्ह्याचा आधार ठरू शकत नाहीत. पुराव्यांची पर्याप्तता आणि अस्वीकार्य पुरावे या संकल्पनांमध्ये लक्षणीय फरक आहे. न्यायालये आणि न्यायाधिकरणे पुराव्यांच्या पर्याप्ततेच्या मुद्द्यावर जाऊ शकत नाहीत, परंतु पूर्णपणे अस्वीकार्य असलेल्या पुराव्यांचा विचार करण्याची अपेक्षा केली जाऊ शकत नाही.

३१) एकदा या न्यायालयाला श्री. सूर्यवंशी यांची संपूर्ण साक्ष पूर्णपणे अविश्वासनीय असल्याचे आढळले की, अशा अविश्वसनीय आणि अस्वीकार्य पुराव्यांच्या आधारे दोशी ठरवणे खूप धोकादायक ठरेल. एकदा श्री. सूर्यवंशी यांची साक्ष रद्द केली की, गैरव्यवहाराच्या आरोपाच्या समर्थनार्थ पूर्णपणे शून्य पुरावे शिल्लक राहतात.

याचिकाकर्त्याने तपासलेले व्यवस्थापनाचे इतर दोन साक्षीदार श्री. ए. एम. कुवाडिया, शाखा व्यवस्थापक आणि श्री. एस. एम. सुंदरम, शहर व्यवस्थापक आर.ओ. या दोघांनीही कथित गैरव्यवहाराबाबत काहीही साक्ष दिलेली नाही.

३२) वरील चर्चेचा सार असा आहे की दिनांक २८ मे १९९७ रोजीच्या भाग-२ निवाड्यात किंवा दिनांक २८ एप्रिल २०१२ रोजीच्या अंतिम निवाड्यात कोणतीही एकस्व त्रुटी आढळत नाही. उत्तरवादीचे वर्ष २०१७ मध्ये च सेवानिवृत्तीचे वय पूर्ण झाले असून त्याच्या पुनर्स्थापनेचा प्रश्नच उद्भवत नाही. लवादाने १५ फेब्रुवारी १९९३ ते २४ फेब्रुवारी २०१२ रोजी अंतिम निकाल देईपर्यंतच्या मध्यंतरीच्या कालावधीसाठी केवळ ६०% मागील वेतन दिले आहेत. गैरव्यवहाराचा गैरव्यवहार सिद्ध झाला नसला तरी, उत्तरवादीला १५ फेब्रुवारी १९९३ ते २४ एप्रिल २०१२ या दीर्घ कालावधीत ४०% वेतनापासून वंचित ठेवण्यात आले आहे. १०,०००/- रुपये इतक्या मोठ्या रकमेच्या कमतरतेसाठी कर्तव्यात कसूर केल्याबद्दल हे त्याच्यासाठी शिक्षा म्हणून काम करेल. या निवाड्याच्या अंमलबजावणीमुळे उत्तरवादीला १५ फेब्रुवारी १९९३ ते २४ एप्रिल २०१२ या १९ वर्षांसाठी केवळ ६०% वेतन आणि निवाड्याच्या तारखेपासून म्हणजे २४ एप्रिल २०१२ पासून त्याच्या निवृत्तीच्या तारखेपर्यंत १००% वेतन मिळेल. त्यामुळे ६०% मागील वेतन देण्याच्या आदेशातही हस्तक्षेप करण्याची माझी इच्छा नाही.

३३) परिणामी मला विद्वान सीजीआयटीने दिलेला दिनांक २८ मे १९९७ रोजीचा भाग-२ निवाडा तसेच दिनांक २४ एप्रिल २०१२ रोजीचा अंतिम निवाडा अपवादात्मक वाटतो. रिट याचिका गुणहीन आहे. त्यानुसार खर्चाचा कोणताही आदेश न देता ती फेटाळला जाते.

३४) याचिकाकर्ते-बँक दिनांक २८ एप्रिल २०१२ रोजीच्या अंतिम निवाड्यातून उद्भवलेली सर्व थकबाकी २ महिन्यांच्या कालावधीत उत्तरवादीला देईल. न्यादेश मुक्त केला जातो.

[न्या. संदीप व्ही. मारणे.]

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

x-x-x-x